

УДК 930.2:82-6

Марія Баран
(Львів)

ЛИСТИ ОЛЕКСАНДРА ШУЛЬГИНА ДО МИРОНА КОРДУБИ (1925 – 1929)

У статті подано короткий огляд листів Олександра Шульгина до Мирона Кордуби, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Ключові слова: листи, Олександр Шульгин, Мирон Кордуба.

В архівній спадщині Мирона Кордуби серед кореспонденцій різних діячів зберігається жмуток листів Олександра Шульгина (фонд № 61, опис II відділу рукописів ЛННБУ ім. Василя Стефаника). Огляд листів внесе інформацію про стосунки обох істориків, розкриє факти життя і діяльності українських діячів поза межами України.

Мирон Кордуба (1876–1947) – історик (доктор філософії, професор), член НТШ (від 1903 р.) народився на Тернопільщині у сім'ї священника Михайла Кордуби. Після закінчення гімназії у Львові Мирон Кордуба вступив на філософський факультет Львівського університету, де був учнем Михайла Грушевського, а згодом продовжує навчання у Віденському університеті. У 1898 р. він захистив докторську дисертацію з філософії. Від 1900 р. до Першої світової війни Мирон Кордуба проживав у м. Чернівцях – тут викладав історію та географію у чернівецькій гімназії. У роки війни він співпрацював із Союзом визволення України, у 1918–1919 рр. – радник посольства Західноукраїнської Народної Республіки у Відні. У 1920–1928 рр. Мирон Кордуба – професор Академічної гімназії у Львові; одночасно він співорганізатор, професор і декан філософського факультету Львівського таємного університету і від початку 1929 р. по вересень 1939 р. – професор історії України гуманітарного факультету Варшавського університету. З початком Другої світової війни М. Кордуба поселився у м. Холм, де був професором української гімназії. Наприкінці 1941 р. він переїжджає до Львова – тут працює у бібліотеці НТШ, та вчителює в українській гімназії. У серпні 1944 р. Мирона Кордубу призначають на посаду в. о. професора історії України і через рік завідувачем кафедри історії південних та західних слов'ян Львівського університету.

Олександр Шульгин (1889–1960) – історик, визначний український політичний, громадський, науковий діяч походив із козацько-старшинського роду на Полтавщині. Олександр навчався в гімназії у Києві, опісля студіював історію та філософію у Петербурзькому університеті – тут і розпочав свою громадсько-політичну діяльність. Після повернення у 1918 р. до Києва Олександр Шульгин – член Центральної Ради, посол України в Болгарії, член української делегації на Мирову конференцію у Парижі, голова української делегації на першій асамблеї Ліги Націй у Женеві, а з 1921 р. очолював надзвичайну дипломатичну місію УНР в Парижі. У 1923–1927 рр. О. Шульгин проживав у Празі, тут був професором УВУ та Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова; а також вів громадську роботу як генеральний секретар Академічного комітету в Празі, разом з однопумцями відновив радикально-демократичну партію.

З 1926 р. Олександра Шульгина призначено міністром закордонних справ УНР в екзилі; він керував зовнішньою політикою УНР з перервами до 1946 р. З 1927 р. О. Шульгин проживав у Франції. Тут він брав активну участь у житті української еміграції як голова Головної еміграційної ради, співредактор тижневика «Тризуб», неодноразово виступав проти комуністичного терору в УРСР. У 1940–1941 рр. був заарештований гестапо. З 1946 р. О. Шульгин – ініціатор і постійний голова Українського академічного товариства; а з 1952 р. – фундатор та віце-президент Міжнародної вільної академії в Парижі, містоголова Комісії допомоги українському студентству (КоДУС). О. Шульгин допомагав українським емігрантам, беручи участь у Міжнародній організації біженців та французькій організації «Оборона біженців та бездержавних при міністерстві закордонних справ».

Дуже прихильно відгукнувся про видатного українця французький видавець Олів'є Перрен (Olivier Perrin) у спогаді-некролозі «Останні дні Олександра Шульгина у Франції». Ще раз наведемо уже цитовані іншими авторами його слова: «Творчість Олександра Шульгина залишиться як блискуче свідчення історії його країни, але вона залишиться також для цієї української молоді й для

всіх, які будь-коли до нього зблизилися, – прикладом людини настільки великої, що не боялася бути справедливою, – людини-філософа, що не вагалася бути доброю, – людини-поета, що бажала бути гуманною» [1].

Пропонований тут перегляд наявних у згаданому фонді листів Олександра Шульгина до Мирона Кордуби відображає співпрацю обох учених, упродовж чотирьох років (1925–1929), коли адресат проживав у Львові. Останній лист адресовано до Варшави. О. Шульгин надсилав листи із Праги, Парижа, Женеви. Найчастіше він звертався до М. Кордуби словами «Високоповажаний та дорогий Пане Професоре». Обидва історики зустрічалися на певних етапах діяльності і відпочинку. Про це дізнаємося із змісту листів. Неодноразові їх зустрічі у батьківському домі Мирона Кордуби в с. Сушно на Львівщині залишили приємні спогади, сприяли продовженню листовного спілкування. Тут доречно згадати, що чоловік сестри Олександра Шульгина – Надії Шульгиної-Ішук походив із с. Сушно. У одному із листів (від 15/ X 1926 р.) О. Шульгин по-дружньому тепло відгукнувся на звістку про смерть о. Михайла Кордуби: «Сумно мені було довідатись, що опустів той будинок серед гарного садку, насажений з такою любов'ю... Цей будинок, Ваш покійний батько, вся Ваша гостинна родина, наші розмови, співи – все Сушно – навіки врзалися в мою пам'ять як милий спогад про ту частину України, яка від тих часів стала для мене не тільки абстракцією, а чимсь близьким і реальним» [4, арк. 12, 13].

У кореспонденціях О. Шульгина найчастіше йдеться про творчі плани, про написання і умови видання його праць за кордоном та у Львові, а також про його громадську діяльність. Тут теж довідуємося, що О. Шульгин мав проблеми із здоров'ям через недугу серця, і у листах він неодноразово бідкався з цього приводу.

Перечитуючи листи, переконаємось, що М. Кордуба користувався неабияким авторитетом, адресант високо цінував наукові погляди професора і довіряв вирішення підготованих ним справ. Зі змісту листів бачимо, що М. Кордуба не зволікаючи полагоджував справи, про які клопотав О. Шульгин.

У листі від 12.VI. 1925 р. автор висловлює подяку М. Кордубі за написання рецензії на опубліковану нещодавно працю: «Почуваю себе винним, що досі не написав Вам і не подякував за Вашу рецензію на мою книжку... Мені дуже було приємно почути саме від Вас таку позитивну оцінку тих частин моєї праці, які я і сам найбільше ціную», – він вдячний за деякі зауваження колеги, хоч не з усіма погоджується, і надіється внести деякі виправлення у наступному виданні, а згодом констатує: «писати загальні курси є дуже небезпечно, але я це і раніше знав і все ж таки свідомо взявся за це діло, бо не може українець – що взявся за всесвітню історію, у виборі теми керуватися тільки своїми, себто тільки спеціальними темами і інтересами» [4, арк. 1, 1 зв., 3 зв.] Ймовірно, тут йшлося про книжку О. Шульгина «Нариси з нової історії Європи» (Прага, 1925).

В наступному листі від 22.VII. [1925] р. О. Шульгин просить М. Кордубу написати огляд для Академічного комітету в Празі та наукового товариства в особі професора С. Смаль-Стоцького про українське наукове життя у Галичині від 1918 по 1925 рр., зокрема, про діяльність НТШ та Українського університету: «Необхідно мати такі відомости: в чім виявлялася за цей час діяльність Наукового Тов[ариства ім. Шевченка], які установи його функціонують, які видання (в загальних рисах) вийшли з друку, або готуються до нього; про припинення українських катедр на Львівському університеті,...» [4, арк. 8, 9]. Ці дані комітет збирався відіслати до інтелектуальної комісії Ліги Націй.

Починаючи з 1927 р. О. Шульгин заклопотаний виданням праці «Уваги до історії розвитку раннього капіталізму (головним чином у Франції)», яку він намірений видати у Львові.

Одночасно автор повідомляє про написання праці «Руссо і патріотизм». «Тема ця виникла в розмові з Вами, дорогий Пане Професоре, в славетному Сушні» – зауважує автор, і згодом додає: «В справі Руссо пощастило мені підібрати досить нового матеріалу, що значно розширює і саму працю» [4, арк. 16 зв., 21]. Автор інформує, що також зайнятий виданням у Франції дуже потрібної історично-публіцистичної книжки про [єврейські] погроми. За словами автора «Вдалося найти видавця, що взявся за книжку на цілком комерційних основах, навіть гонорар пропонував, отже він сам є заінтересований в її розповсюдженню. А це потрібно, бо жидівська і большевितська преса представляє весь український рух, як один великий погром і перед брехнею найбільш непристойною не зупиняється...» [4, арк. 24 зв.].

З метою опублікування праці з історії України і одночасної допомоги празькому колезі, О. Шульгин запитує у листі від 9.II.1927 р.: «...у нас в Празі мають деякі цінні праці по історії України, які там не мають жадних виглядів бути надрукованими. Чи не могла б бути надрукована у Львові докторська праця лектора Пед[агогічного] інст[итуту] П[анаса] Феденка – «Початок руїни». Рецензенти Д.І. Дорошенко і В.О. Біднов. Обидва дали дуже добрі рецензії [4, арк. 21 зв.]. Очевидно, М. Кордуба зацікавився цим питанням. Уже 21.IV. 1927 р. О. Шульгин дякує адресатові: «Між тим мені слід би було подякувати і за Вашу пропозицію щодо п. Феденка, якому я і дав раду переслати рукопис разом з рецензією проф. Біднова». [4, арк. 23 зв.].

У листі від 14.VI.1927 р. йдеться в основному про підготовку до друку «Уваг», про запропоновані М. Кордубою скорочення, та інші зауваження: «Перш за все щиро дякую Вам, дорогий Пане Професоре за таку високу оцінку моїх «Уваг». Од Вас як старшого і компетентного критика це мені було особливо приємно почути» [4, арк. 26, 26 зв.]. О. Шульгин повідомляє про появу його книжки про погроми і цікавий, чи будуть відгуки з України. У наступному листі 12.VII. 1927 р. він обурений заміткою Волод[имира] Левицького в газеті «Діло»: «Отак зустрічає українська преса першу книжку, що на франц[узській] мові вийшла не завдяки коштам нашої пропаганди (як ми раніше видавали), а завдяки зацікавленню нашою справою самого франц[узського] громадянства! Я нічого розуміється не маю, щоб зі мною полемізували: можна ріжно дивитись на речі, про які я пишу, але може бути чесна критика і критика брудна. Все це дуже прикро!» [4, арк. 31 зв.].

3.XI. 1927 р. з Парижа О. Шульгин повідомляє про закінчення «ганебного процесу». Йдеться про процес Шварцбарда – вбивці Симона Петлюри. На цьому процесі проти обвинувачення С. Петлюри в антисемітизмі поруч із іншими діячами виступав О. Шульгин.

На початку лютого 1928 р., перебуваючи в Парижі, О. Шульгин знову цікавиться станом економічної праці – йдеться про друкування «Уваг», а також просить подати матеріали про становище українського населення різних українських земель. Особливо йому цікаво мати такі інформації про Галичину: «Мені хотілося мати відомости саме від Вас, як людини науки, що вміє бути об'єктивною навіть в болючих справах. Хотілось би мені мати такі відомости: 1) про стан шкільництва за останні роки; 2) економічне становище; 3) чи існують які утиски і в чому вони виявляються. Нарешті – це відноситься до всіх питань взагалі – чи помічається якась еволюція на ліпше і як взагалі відбилася зміна Польського уряду на цих питаннях... Дуже потрібно, щоб подані були хоч невеликі, але точні відомости, конкретного характеру (факти) і де можна цифри. Це важлива справа» [4, арк. 36 зв.].

Як довідуємось із листа від 23.II. 1928 р. О. Шульгин, отримавши необхідні відомости від М. Кордуби, дякує «за короткі і дуже змістовні інформації в тій справі за яку я Вам писав. Дані про шкільництво дуже сумні, а ще ж но за тим застається університетська справа!» [4, арк. 39]. Далі в листі йдеться про отримання О. Шульгиним дуже невтішних повідомлень з історією друкування уже підготовленої праці у Львові (йдеться про «Уваги до історії розвитку раннього капіталізму (головним чином у Франції)»), і жалкує, що була пропущена нагода надрукувати її у празькому науковому збірнику. Незважаючи на все, автор вдячний М. Кордубі «за одвертість в цій справі». Автор повідомляє, що дуже завантажений політично-громадською і публіцистично-літературною роботою. Французькі видавці пропонують йому написати ще одну книжку про Україну.

Нарешті, у листі за 8.V. 1928 р. читаємо, що зрушилася справа з виданням «Уваг». Гонорар, який буде йому належати, автор просить переслати його матері. Із наступних листів пересвідчуємося, що гонорару він так і не отримав. Восени 1928 р. О. Шульгину надіслали 40 примірників його праці, яка за сприянням М. Кордуби була видана у Львові накладом НТШ в «Студіях з поля суспільних наук і статистики» (Т. 4. Вип. 2, 44 с.) «Мені дуже приємно бачити це видрукуванням на українській мові, науковим товариством у Львові, що має такі славні традиції, хоч може, видавши працю на французькій мові, я більше притягнув би до неї уваги», – зауважив автор [4, арк. 49 зв.].

О. Шульгин продовжує працювати над темою про Руссо. Деякі статті він подає до празьких збірників (університетського і педагогічного інституту) і запитує, чи міг би він розраховувати на друкування більшої праці «Женева і Франція в життю і творчості Ж.-Ж. Руссо» у Записках НТШ.

У листі від 31.XII.1928 р. О. Шульгин повідомляє про створення ним на прохання українських емігрантських організацій комітету в справах голоду на Україні: «Це дуже тяжке питання, бо тяжко добути точні відомости і ще тяжче переконати чужинців, що голод таки справді приймає на Півдні України катастрофічні розміри» [4, арк. 54 зв.]. Отже, можемо зробити висновок, що голодомор 1933–1934 рр. набирав розгону уже наприкінці двадцятих років.

Останній наявний у архіві лист від 26.XI. 1929 р. сповнений неспокою і розчарувань. О. Шульгин розділяє тривогу М. Кордуби з приводу арешту його доньки польською поліцією. Далі автор занепокоєно повідомляє: «Тепер всі ми дуже хвилюємося за арештованих на Україні. Цей похід на українців, це страшне поновлення терору робить вражіння, що большевики згубили голову. Наше становище дуже трудне: мовчати якось не випадає, а боїмося, що наші протести ще більше їм зашкодять» [4, арк. 60]. Тут йдеться про сфабрикований у Харкові процес СВУ. Українські діячі за кордоном закликали світову прогресивну громадськість виступити на захист арештованих в Україні.

Ще одна неприємність стосувалася відмови друкування праці О. Шульгина про Руссо. «Дуже прикро було мені довідатись про такі злі перспективи для мого Руссо. Коли б працю визнано було не науковою чи не цікавою, – иньша річ, коли ж її друку не буде тільки через те, що вона виходить за межі «Україніка», то це прикро, невже ж така установа як [Наукове] тов[ариство] ім. Шевченка може стати тепер на такий вузький ґрунт!» – з гіркотою констатував автор. [4, арк. 59 зв., 60]. Так міркував О. Шульгин у Франції. Діячі науки у Львові часто мали інші погляди на такі речі та й можливості

вирішування подібних питань не раз були обумовлені різними суспільно-політичними обставинами.

Незважаючи на тут згадувані труднощі і непорозуміння, співпраця представлених українських науковців різних історичних шкіл – Олександра Шульгина та Мирона Кордуби була цікавою, творчою і не раз результативною. Це і є свідченням їх взаєморозуміння та духовного єднання. В особі О. Шульгина маємо активного і послідовного поборника інтересів української державності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Збірник на пошану О. Шульгина / [За ред. В. Яніва] // ЗНТШ. – Париж; Мюнхен, 1960. – Т. 186. – 359 с.
2. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / [за ред. В. Кубійовича]. – Париж; Нью-Йорк. – Т. 10. – С. 3902.
3. Енциклопедія історії України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 149–151.
4. ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 61, П оп., од. зб. 254, 61 арк.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2014.

Марія Баран

Письма Александра Шульгина к Мирону Кордубе (1925 – 1929).

В статье подан краткий обзор писем Александра Шульгина к Мирону Кордубе, которые хранятся в отделе рукописей Львовской национальной научной библиотеки Украины им. В. Стефаника.

Ключевые слова: *письма, Александр Шульгин, Мирон Кордуба.*

Maria Baran

Oleksandr Shulhyn's Letters to Myron Korduba (1925–1929).

The article presents a brief overview of nineteen letters of public and political activist, historian Oleksandr Shulhyn to historian, professor Myron Korduba. The documents describe the life and activities of the Ukrainian scholars outside Ukraine, provide information about their relationship, and reflect their cooperation during the four-year period (1925–1929). Oleksandr Shulhyn mainly wrote about his creative plans, his health condition, works and publications abroad and in Lviv, his public activity and also about the political situation in Ukraine during that period. The correspondence proves that cooperation of these Ukrainian scholars of various historical schools was friendly and creative. The letters are kept in the Manuscript Department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine.

Key words: *letters, Oleksandr Shulhyn, Myron Korduba.*